

Ondřej Müller, Rostislav Walica, Bořivoj Záruba a Martin Košťák: Pravěký svět Zdeňka Buriana. Od vzniku Země po zánik dinosaurů

Kdo by neznal působivé obrazové rekonstrukce „pravěkého světa“ signované jménem Zdeňka Buriana (1905–1981), které již 70 let budí obdiv a uznání nejen u nás, ale i v zahraničí. Ať již jako didaktické pomůcky na základních a středních školách, nebo jako ikonická součást popularizačních i vědeckých knih Josefa Augusty a dalších autorů ovlivnily vědecké rekonstrukce Mistra Buriana svým dokonalým zpracováním a věrohodností představy celé řady generací o pravěku. Význam si zachovávají i v současné době digitálních technologií umožňujících vizualizaci dávno vyhynulých tvorů ve stylu filmového zpracování Jurského parku. Burianovu tvorbu vzniklou pod odbornou taktovkou řady významných osobností české paleontologie tak můžeme bez váhání označit za vrcholné dílo vědecké rekonstrukce pravěkého světa. Nic na tom nemění ani pokrok, kterého výzkumy v geologických oborech od vytvoření rekonstrukcí dosáhly. Je však více než pravděpodobné, že některé obrazy by Mistr ve světle současných znalostí namaloval jinak.

Obrazy Zdeňka Buriana s tematikou pravěku vznikaly v širokém časovém rozpětí několika desetiletí pro různé publikační či výukové účely a dnes se nacházejí v archívech řady institucí nebo soukromých osob u nás i v zahraničí. Původní knižní tituly z autorské dílny J. Augusty a Z. Buriana i pozdější popularizující publikace připravené ve spolupráci Z. Buriana se Zdeňkem V. Špinarem, Vratislavem Mazákem a Bořivojem Zárubou jsou dnes již beznadějně vyprodány. Nedávno vydaný *Pravěký svět Zdeňka Buriana*. Od

vzniku Země po zánik dinosaurů je tak po letech prvním obsáhlým dílem navazujícím na přerušenu popularizační tradici. Od předchozích knih se však výrazně liší objemem. Ten je výsledkem úspěšné snahy autorů o co nejkompletnější přehled rekonstrukcí, které Burian během dlouhé kariéry vytvořil. Doprovodný text odkrývá pohled do zákulisí zrodu řady obrazů a stylu Burianovy práce, jak ho z osobního kontaktu a vyprávění Mistra zachytil jeden z autorů, Bořivoj Záruba. Doslov v závěru je pak oknem do současné úrovně poznání o geologickém vývoji Země a organismů počínaje vznikem života až do zániku dinosaurů na konci druhohor. Zdá se tedy, že je na co se těšit. Pojďme si proto dílo stručně představit.

Úvodní kapitola zaujme příběhy z prvního setkání B. Záruby a jeho následné spolupráce s Mistrem. Dozvíme se o jedinečnosti Burianova uměleckého génia, která z jeho rekonstrukcí pravěkého světa dělala skutečně umělecky ztvárněné vědecké hypotézy. Jak sami autoři uvádějí, „svět vidí pravěk očima Zdeňka Buriana“.

Kapitola druhá je věnována přehledu Burianovy malířské kariéry „pravěku“ od jejich počátků od poloviny 30. let 20. století až do malířovy smrti. S řadou poutavých detailů jsou charakterizována jednotlivá období spolupráce s osobnostmi české i evropské paleontologie. Čtenáře zaujme rozdílný přístup k rekonstrukcím, kterým jednotlivé vědecké osobnosti Burianovu tvorbu ovlivňovaly. Zdeněk V. Špinar např. kladl na rozdíl od J. Augusty mnohem větší důraz na vědeckou realitu prostřední a krajiny.

Následující kapitoly již provedou po geologické historii Země dlouhé 4,6 miliardy let a a vývojem života trvajícím zhruba čtyři miliardy let. Členění na prekambrium, starší prvohory, mladší prvohory a druhohory je srozumitelné každému. Jednotlivá období jsou charakterizována ve dvou rovinách. První z nich (autor B. Záruba) zasvětil populární formou do hlavních událostí geologického vývoje planety a života. Druhá (R. Walica) odhalí neméně poutavé „zákulisí“ vzniku obrazů k danému geologickému období. Komentář je jakýmsi „rodným listem“ jednotlivých obrazových rekonstrukcí. Dozvíme se třeba, jak autorská dvojice – paleontolog a malíř – řešila chybějící vědecké informace tam, kde kostra zvířete nebyla úplná, nebo jak se do rekonstrukcí promítly četné vědecké omyly (chybně sestavené kostry vymřelých zvířat apod.), z nichž některé stačil Mistr později předělat podle novějších poznatků.

Cestování geologickým časem zpestřují kratší kapitoly cílené na zajímavé momenty z práce Zdeňka Buriana vložené mezi jednotlivá období. Seznamují s Mistrovou tvůrčí metodou nebo např. se spoluprací s prof. Augustou, který Buriana pro paleontologické rekonstrukce „objevil“. Spolupráce s J. Augustou představuje vůbec klasické období Burianovy tvorby s tématem pravěku. V kapitole se dozvíme, kteří dinosaurů patřili mezi Burianovy oblíbence, nebo že k sestavení kompletní kostry brontosaura si paleontologové „vypůjčili“ lebku příbuzného plaza – camarasaura. Jak ale ukázal pozdější nález, vypadala brontosauří lebka dosti odlišně a známá Burianova rekonstrukce je tak hybridem mezi dvěma podobnými zvířaty. Podobný byl i osud edafosaurů, kteří na starších, později přemalovaných, rekonstrukcích mají

1 Přestože amoniti patří k nejběžnějším zkamenělinám mezozoika a Zdeněk Burian se s nimi musel setkávat v okolí Štamberka, patří jejich rekonstrukce v jeho tvorbě k úplným raritám. Na snímku amoniti rodu *Coroniceras*, svrchní jura, Německo. Muzeum ve Stuttgartu. Foto M. Košťák

hlavu dravého plaza rodu *Naosaurus*. Rovněž není bez zajímavosti, že se Burian rád inspiroval existujícími rekonstrukcemi svých předchůdců nebo současníků, jež však dovedl k dokonalosti a originál obvykle vysoce předčil kvalitou. Dále zjistíme, že řada obrazů má své dvojče, lišící se obvykle jen v drobnostech. Příkladem jsou známé obrazy dvojice triceratopsů pasoucích se v travnaté krajině.

Putování geologickým časem absolvujeme ještě jednou – v doslovu. Na 18 stranách textu se seznámíme se současným pohledem na historii vývoje života od jeho počátků až do konce druhohor. Získáme tak ucelenou informaci o událostech, které život na planetě významným způsobem ovlivňovaly a vedly buď k velkým vymíráním, nebo stály za zrodem důležitých evolučních inovací. Pozornému čtenáři jistě neunikne, že většina vymírání souvisí s anoxickými událostmi či klimatickými změnami, často úzce provázanými. Za mnohými z nich stojí intenzivní vulkanická aktivita v rozsahu, který si dnes neumíme ani představit. Při ní se do atmosféry

uvolnilo obrovské množství skleníkových plynů, vedoucí k oteplení a acidifikaci oceánů.

Oceňuji také seznam použité literatury, ediční poznámky i rejstřík, které knihu uzavírají.

Již z letmého prolistování této rozsáhlé publikace je zřejmé, že máme před sebou nejúplnější systematický přehled Burianova díla s pravěkou tematikou. Uznání si zaslouží nejen snaha o co nejkompletnější soubor Burianových obrazů, pracovních náčrtů a kreseb, ale také vysoká kvalita jejich reprodukce (tam, kde bylo možné dohledat originál) v původním formátu. Kladně působí i text mapující Burianovu kariéru, který byl živý a přehledně zpracován. Velmi oceňuji průvodní odborný komentář k jednotlivým geologickým obdobím. Je napsán poutavě a svižně a nepochybují, že je srozumitelný široké veřejnosti se zájmem o přírodní vědy. Popularizace odborných poznatků, často ve formě komplikovaných vědeckých hypotéz, vyžaduje obvykle určitou míru zjednodušení. Najít správnou míru zobecnění nebývá jedno-

duché. Zde se však autorům, podle mého názoru, s touto nelehkou úlohou podařilo vyrovnat a najít rozumný kompromis. Snad jen lehce rušivý dojem může u některých dvoustránkových reprodukcí působit vazba, která neúprosne „spolkně“ důležitou část těla zvířete a rozdělí ho na dvě části. Takových případů však není mnoho; u krajinných i většiny zvířecích scenerií to naštěstí nevádí. Celkový umělecký dojem z knihy je bezesporu kladný. Tolik obrazů Mistra Buriana pohromadě nikde jinde patrně nevidíte, a nespokojíte-li se jen s prohlížením, umělecký zážitek rozšíříte o řadu zajímavých informací a detailů jak z malířovy tvorby, tak o vzniku Země a vývoji života v různých geologických obdobích. Závěrem nezbyvá než autorům díla poděkovat, že připravili skutečně reprezentativní publikaci. Mistr paleoartu, Zdeněk Burian, si ji bezesporu zaslouží.

**Albatros, Praha 2022, 600 str.
Doporučená cena 2 499 Kč**

Jakub Sakala

RECENZE

Stanislav Opluštil, Jaroslav Zajíc, Jiří Svoboda: Pralesy a jezera mladších prvohor. Když uhlí bylo ještě zelené

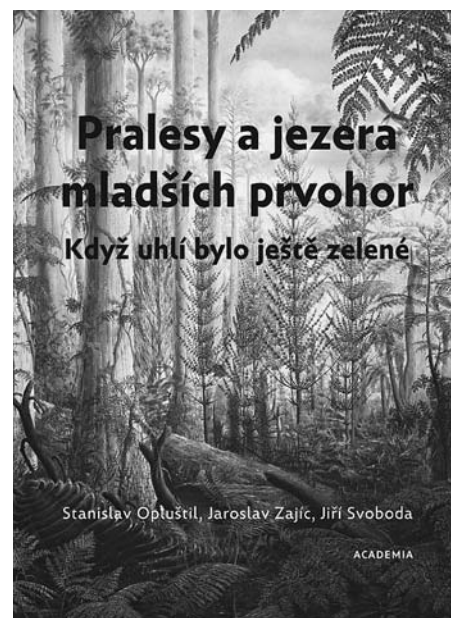
Jsou knihy, které jsou zastaralé již v době svého vydání. Na úvod je tak třeba zdůraznit, že toto rozhodně není ten případ. Čtenáři, který si *Pralesy a jezera* zakoupí, se dostane komplexního, moderního, nádherně textově i graficky zpracovaného, vědecky přesného přehledu problematiky permokarbonu Českého masivu, který hned tak nezestárne a bude tady s námi ještě desítky let. Důvody jsou tři.

Prvním je sama osoba prvního z autorů, Stanislava Opluštila z Ústavu geologie a paleontologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, který ve svém oboru představuje světovou kapacitu. Jeho zaměření, pokrývající celou škálu od uhelné petrologie přes sedimentologii, stratigrafii, regionální a historickou geologii až po paleobotaniku, je zárukou komplexního pohledu na věc. Stanislav publikuje v nejlepších vědeckých časopisech a tyto výsledky vtělil i do knihy, včetně těch, jež jsou staré jen několik měsíců. Díky pedagogické dovednosti vše srozumitelně prezentuje bez ztráty odbornosti. Dalším důvodem je druhý autor, Jaroslav Zajíc z Geologického ústavu Akademie věd ČR, který dlouhodobě představuje referenční bod pro paleozoologii svrchnopaleozoických obratlovců a má v tomto u nás nejlepší přehled, včetně stratigrafického významu nálezů. Veškeré informace o živočiších v knize, jakož i anatomické podklady k obrazovým rekonstrukcím, jsou tedy „z první ruky“ od toho nejpovolnějšího. A konečně třetím důvodem je osoba posledního autora, ilustrátora Jiřího Svobody

z Mostu, který se řadí ke špičce současného paleoartu. Díky jeho dlouhodobé spolupráci s permokarbonou paleontologickou komunitou můžeme bez nadsázky říct, že tento zaniklý svět, alespoň v rámci Českého masivu, dnes vidíme Jirkovými očima. Kniha by bez jeho ilustrací nebyla úplná – umožňují představit si v textu popisované rostliny, živočichy i celé krajiny, a to velice atraktivní formou.

Kniha ve stylově zeleném potahu s rekonstrukcí uhlotvorného pralesa karvinského souvrství se 424 stranami a hmotností 1,7 kg je na první pohled nepřehlédnutelná. Co je ale důležitější, že je doslova nabitá informacemi. Už od předsádek, přední i zadní, máme možnost se projít paleogeografickým vývojem Českého masivu a litografickým členěním výplně většiny pánví popisovaných v knize a jeho stratigrafickým zařazením, které v posledních několika letech doznalo výrazných změn. V textu je pak velké množství zdařilých fotografií, mapek, schémat, kreseb, paleogeografických rekonstrukcí, geologických profilů, stratigrafických korelací a již zmínovaných ilustrací. Jako povedený pedagogický bonus mi připadají zeleně podbarvené celostránkové boxy, které srozumitelně vysvětlují obecnější termíny, jako jsou Milankovičovy cykly, uhelná petrologie nebo geologické stáří hornin. Vlastní obsah je rozdělen do několika logických částí.

Autoři se na úplném začátku věnují historii výzkumu, kde jako nejvýznamnější oprávněně vyzdvihují osobnost „otce paleobotaniky“ Kašpara M. Šternberka

a významného paleozoologa a univerzitního profesora Antonína Friče. Z dalších jmenovaných jsou pak společně s jejich fotografiemi uvedeni Josef Augusta, František Němec a Zdeněk V. Špinar, kteří všichni působili jako profesori v rámci předchůdce dnešního Ústavu geologie a paleontologie PřF UK. Ostatně posledním dvěma a také Václavu Havlenovi, který byl docentem na stejné fakultě, je kniha věnována. Autoři tak dokazují svou pokoru a vědomí, že „stojí na ramenech obrů“. V této souvislosti bychom měli zmínit, že přestože je autorský tým velmi malý, výsledky prezentované v knize vzešly ze široké spolupráce, která vedle zahraničí zahrnuje v České republice kolegy z dalších institucí, jako jsou od západu na východ Západočeské muzeum v Plzni, Česká geologická služba a Národní muzeum v Praze, Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Městské muzeum Nová Paka a Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava; tomu odpovídá i ne-